

A *Vallonia* RISSO 1826 nem magyarországi fajainak revíziója

VARGA András

Mátra Múzeum, Gyöngyös

ABSTRACT: An evaluation of the *Vallonia* species occurring in Hungary. Owing to the great number of transitional forms, the taxon excentrica is considered a form-variety of pulchella, and enniensis a subspecies of pulchella. Brief descriptions, together with a key, of the three Hungarian *Vallonia* species are also given.

A magyar malakológiai irodalomban a hazai *Vallonia*-k értékelésével csak két szerző foglalkozik (WÄGNER J. 1935., SOÓS L. 1943., 1957.). Állásfoglalásuk némileg eltérő (WÄGNER: V. pulchella enniensis; SOÓS: V. enniensis), viszont mindketten az excentrica-t a pulchella formavariációjának tekintik. A később megjelenő hazai faunisztikai munkák általában SOÓS L. rendszertani értékelését követik: V. pulchella; V. enniensis; V. costata.

A külföldi irodalomban szintén az enniensis- és az excentrica-probléma éleződik ki. STERKI (1893), GEYER (1927), EHRMANN (1933) az excentrica-t mint önálló és jó fajt tárgyalják; RENSCH (1932), ZILCH (1969) szinonimizálnak; GEYER (1927), HESSE (1913) és EHRMANN (1933) munkáiban az enniensis mint önálló faj, ZILCH-nél mint alfaj, STERKInél (1893) mint változat szerepel.

AZ EXCENTRICA-PROBLÉMÁRÓL

A fajt a külföldi szerzők az excentrikus köldök és a kisebb, kevésbé kiterjedt ajak alapján különítik el (pl.: PILSBRY, 1948, p. 1023.: "Umbilical spiral regular; outer margin of lip strongly expanding." = V. pulchella. - "Umbilical spiral transversely lengthened; outer margin of lip expanding but little." = V. excentrica).

A V. pulchella populációk variációs skálája két szélső határérték: a "köralakú" pulchella és a "tojásalakú" excentrica között váltakozik (l. ábra), ez kizárja az excentrica egzakt elhatárolását.

Határozottan ki kell jelenteni: az az alak, amelynél földrajzi lokalizáció nem mutatható ki és az átmeneti formák széles skálájával találkozunk a "köralakú" pulchella-tól a "tojásalakú" excentrica-ig, alfaji vagy faji értékkel nem bírhat. Az átmenet folyamatosságát a számbeli nagyság, illetve a közeli biotópok összeolvadt populációi határozzák meg. Ezek eltolódhatnak a szélsőséges köralak vagy a tojásalak felé, de sohasem, vagy csak rendkívül ritkán jelentkezhetnek tisztán.

VARGA Z. (1966. p. 731.): " ... Azonos fajú populációk viszont egymással érintkezésbe kerülve összeolvadnak: 'hibrid populáció' keletkezik. Ez a populációs-szintű hibridizálódás az azonos fajhoz tartozás legdöntőbb kritériuma... "

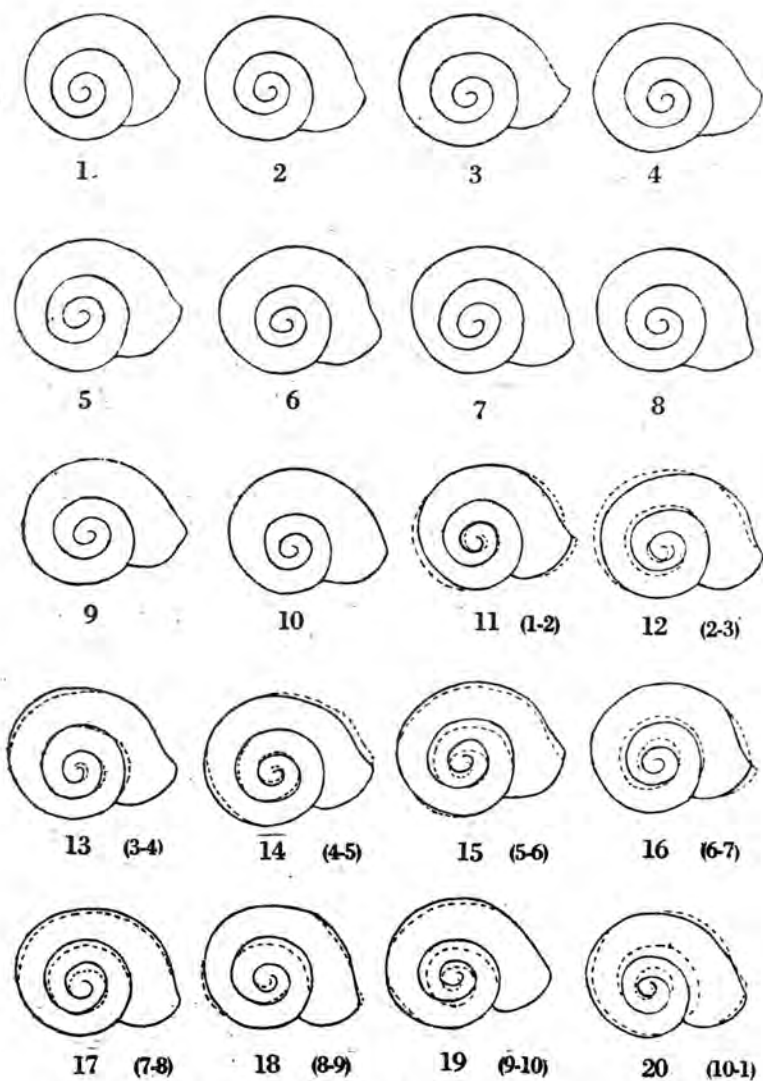
Összefoglalva: a pulchella és az excentrica között fellépő tökéletes átmeneti sorozatok kizárják az utóbbi önállóságát, így utóbbi csupán a pulchella formavariációjaként értékelhető.

AZ ENNIENSIS-RŐL

Vizsgálataim alapján az enniensist a pulchella alfajának tekintem. Kialakításában a pulchella plaszticitása és az ősi ökológiai tényezők játszottak szerepet.

I. Az enniensis faji önállóságát cáfoló tények:

1. Ritkább esetekben megtalálhatók az átmeneti alakok (Mát-ra, Bükk ngs., ahol, ha határozatlanul is, de az enniensis-szerű struktúra érvényesül),
2. A köldöki tájék struktúrája általában megegyezik a törzsalakéval.

1. ábra: 1 - 10: *Vallonia pulchella pulchella* populáció. - Cserhát: Tepke-Macskahegy; leg.: Varga A.
11-20: az 1-10 egymásravezítve.

3. A pulchella-tól a szájadék és a ház felépítése alapján nem különíthető el.
4. Az irodalomban említett kisebb alak nem jellemző rá, gyakran eléri a tipikus pulchella méretét.
5. A pulchella-k között nem ritkák az "enniensis-méretű", síma felületű egyedek.

II. Az enniensis alfaji bizonyítékai:

1. A törzsalaktól sajátos bordázata különíti el.
2. A bordázat kialakulásának oka valószínűleg az ősi, nedves környezetben keresendő.
3. Az életmódjában sztenökké vált alak elterjedési határát az ősi ökológiai tényezők határozzák meg.
4. A törzsalak enniensis-sel keveredve ritkán fordul elő (a pulchella euriök, ami lehetővé teszi, hogy az enniensis élőhelyén is megtaláljuk).
5. Külső formájában le nem írható köralakú állandósulás figyelhető meg.

Az egyes pulchella-populációkban teljesen síma, finoman vagy erősebben vonalkázott héjak fordulnak elő. A populációk struktúrális megjelenése a környezeti tényezők hatására alakulhat ki egy meghatározott variációs-skálán belül. Az erősen változó pulchella egyes populációi ökológiailag lokalizálódtak, s így a hasonló környezeti feltételeknek fontos szerepet tulajdonítok az alfaj kialakításában; később sztenökké válik, ami lokalizálódással jár. Ha biotópjában pulchella-val találkozunk, akkor a pulchella térfoglalása másodlagos.

Vallonia RISSO 1826

Vallonia RISSO 1826. Hist. Nat. Eur. Mérid., 4:101.

Typus: Vallonia rosalia RISSO

Ház: m.: 1.1 - 1.8 m.; sz.: 2.1 - 3.4 mm. Lapított, tekercse kevésbé emelkedik ki. Héj: erős, síma, vonalkázott, bordázott,

vagy hártvaszerű bordákkal díszített. Szájadék kerek, szegélye erősen kitágult, vastag, ajakká duzzadt. Köldök tág. Kanyarulat: 3 1/2 - 4.

A hazai Vallonia-fajok meghatározásánál elsődleges elkülönítési bélyeg a szájadék felépítése, másodlagos a ház alakja, struktúrája! A friss V. costata-nál a hártvaszerű bordázat elegendő a meghatározáshoz! A kopott, fiatal, vagy töredékes példányoknál csak a szájadék felépítése, vagy a ház magassága alapján határozunk (a V. costata általában laposabb, mint a pulchella)! Az alfajok elkülönítése csupán a héjfelület alapján történik!

1. (6). Utolsó kanyarulat hirtelen kitágul, ajakduzzanatot fejlett 2

2. (5). Szárak távol erednek, tompa ajakká duzzadnak . . . 3

3. (4). Síma, vagy finoman vonalkázott

Vallonia pulchella pulchella (O.F. MÜLL.)

4. (3). Fonalszerű bordákkal

Vallonia pulchella enniensis (GREDLER)

5. (2). Szárak közel erednek, szájadék éles peremmel, gyűrű-szerű duzzanattal, kör alakú

Vallonia costata (O.F. MÜLL.)

6. (1). Az utolsó kanyarulat egyenletesen tágul, ajakduzzanat nincs

Vallonia tenuilabris (SANDBERGER)⁺

Vallonia pulchella pulchella (O. F. MÜLL. 1774.)

Helix pulchella 1774, Vermium terr. et. fluv. Hist., 2:30 (Denmark).

Helix adela WESTERLUND, 1874., Malak. Bl., 22:57 T. 2 F. 1-4.

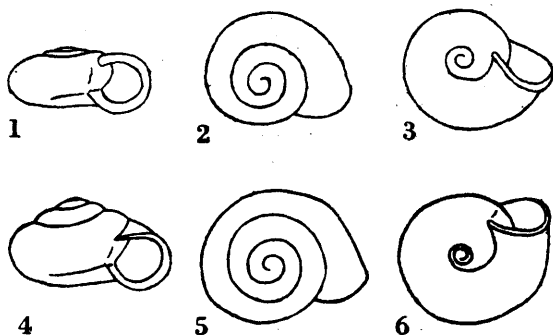
(⁺A gyűjteményekben pulchella-nak határozott fosszilis példányaival találkoztam, ezért szerepel a hazánkból már kihalt faj dolgozatomban.)

Vallonia excentrica STERKI, 1893., Proc. Akad. nat. Sci. Philad.
252.

Anatómia: WATSON, 1920.

Radula: PILSBRY, 1920.

Ház: m.: 1.1-1.5 mm; sz.: 2.1-2.5 mm. Síma, finoman vagy durvábban vonalkázott. Kör, vagy változóan tojásdad alakú. Szájadék majdnem kerek, szárai meglehetősen távol erednek, a perem ajakká vastagodott, tompa, fehér. Köldöke mély, utolsó kanyarulatánál változóan kitágul. A köldöki rész fonalszerű bordákkal. Kanyarulat kb. 3 1/2. (2. ábra.)

2. ábra

1-3: *Vallonia pulchella pulchella* (O. F. MÜLL.) - Bükk hgs.:
Kiseged, 1966. II. 18. leg.: Varga A.

4-6: *Vallonia pulchella pulchella* helyi formája (f. csorensisi
KORMOS). - Nagykanizsa: Gördővény, 1962. IV. 20. leg.: KOVÁCS
GY.

Ökológia: síksági, domb- és hegyvidéki állat. Száraz és nedves környezetben egyaránt megél.

Földrajzi elterjedés: holarktikus faj. Előfordul egész Európában, Észak-Irorszáig, a Hebridákig és az Orkney szigetekig. Norvégiában a 70°-on, Svédországban a 63°-on már nem hatol túl, Finnországban eléri a Sarkkört, dél felé Marokkó északi részén, az Azorokon, Madeirán és a Kanári szigeteken, Keletre: Nyugat-, Észak- és Kelet-Ázsiában, valamint Észak-Amerikában honos.

Magyarországon mindenütt elterjedt. Vizsgált lelőhelyeit a 3. ábra tünteti fel.

3. ábra

A *Vallonia pulchella pulchella* vizsgált lelőhelyei

Vallonia pulchella enniensis (GREDLER, 1856)

Helix pulchella var. *enniensis* GREDLER, 1856., Verh. zool. bot. Ges. Wien, 6 Abh.; 56.

Vallonia enniensis GREDLER, 1856. Tirol's Conchylien.

Helix (*Vallonia*) *costellata* SANDBERGER, 1875. Worwelt: 856.

4. ábra

1-3: *Vallonia pulchella enniensis* (GREDLER). - Kelebia: erdő, 1962. X. 17. leg.: KASZAB Z.

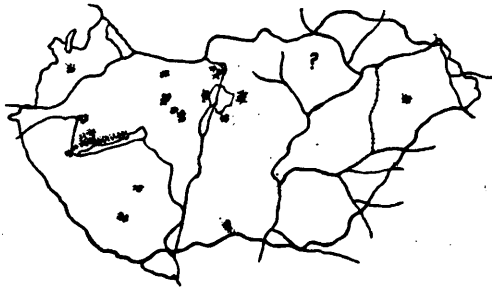
Ház: fonalszerűen bordázott, közötte finom, másodrendű bordákkal és vonalakkal (a bordázat elmosódhat). Egyébként megegyezik a törzsalakkal. (4. ábra.)

Ökológia: sztenők; nedvesebb területek lakója.

Földrajzi elterjedés: a pulchella areálján belül fordul elő, Spanyolországtól Dél-Franciaországon, Tirolon, Krajnán, Albánián keresztül Kilikiáig és Ciszkaukáziáig. Megtalálható Dél- és Észak-Németországban, valamint a Szovjetunió nyugati és déli részén.

Magyarország: az Alföldön és Dunántúlon elterjedt, az Északi-középhegység területén nagyon ritka (Bükk: Szarvaskő - Agócsy -; Ujmassa: Óskohó - Kovács -; Mátra: Zagyva-hordalék: Pásztó - Varga -).

Hazai lelőhelyeit az 5. ábra tünteti fel.

5. ábra

A *Vallonia pulchella enniensis* vizsgált lelőhelyei

Érdekesség: Kelebia (erdő) - Kaszab -. A példányok tuszfeketék, néhány egyed narancssárga szájadékkal.

Vallonia costata (O.F. MÜLL. 1774.)

Helix costata O. F. MÜLL. 1774. Vermium terr. et fluv. Hist., 2:31. (Fridrichsdal, Denmark.)

Anatómia: SOÓS: 1957. PILSBRY: 1948.

Radula: PILSBRY: 1948.

Ház: m.: 1.3:2 mm.; sz.: 2.7 mm. Éles, hártyszerű bordákkal díszített utolsó kanyarulat (25-30). Lapos, vagy kissé boltozott. A két szár közel hajlik egymáshoz, néha összeér, így kicsípett vagy kb. szabályos köralakot formál. Pereme éles, ajka széles, fehér gyűrűszerű duzzanattal. Kanyarulat: $3 \frac{1}{2}$ - $3 \frac{3}{4}$ (6. ábra).

Ökológia: mint a pulchellánál; igénytelenebb.

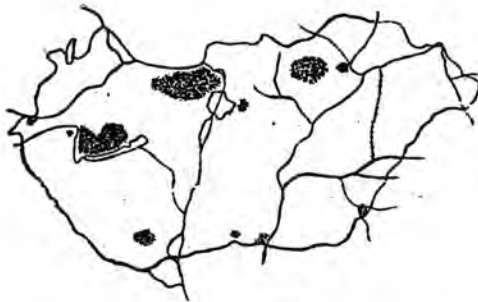

6. ábra

1-3: Vallonia costata (O.F. MÜLL.). - Pásztó, 1967. VII. leg.: VARGA A.

Földrajzi elterjedés: mint a pulchellánál.

Hazai vizsgált lelőhelyeit a 7. ábra tünteti fel.

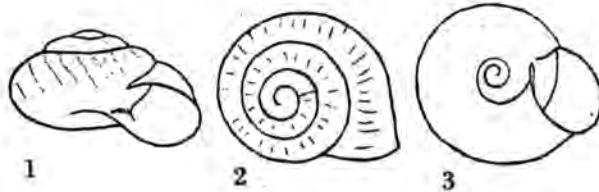
7. ábra

A Vallonia costata (O.F. MÜLL.) vizsgált lelőhelyei

Vallonia tenuilabris (SANDBERGER, 1875)

Helix (*Vallonia*) *tenuilabris* SANDBERGER, Vorwelt: 891.

Hazánkban virágkorát a jégkorszakban élte, a felmelegedés kikapusztította Közép-Európa területéről. Recens előfordulás: Kína, Mongólia.

8. ábra

Vallonia tenuilabris (SANDBERGER). - Mongólia; 1968. leg.: KASZAB Z.

Ház: m.: 1.7-1.8 mm.; sz.: 3-3.4 mm. (Mongol példányok mérete.) Finoman vonalkázott, egy-egy erősebb növekedési vonallal. Péréme éles, ajakká nem vastagodott, szárai közel érnek egymáshoz, rövid ellipszis körvonalúak. Köldök tányérszerűen kiszélesedett. Kanyarulat 4 (8. ábra).

A hazai *Vallonia*-fajoknak mintegy 17.000 példányát vizsgáltam meg, azaz a Természettudományi Múzeum és a hazai magángyűjtemények anyagát. Gyűjtők: AGÓCSY P., DUDICH E., GEBHARDT A., KASZAB Z., KÁROLYI Á., KEVE A., KORMOS T., KOVÁCS GY., PEREGI ZS., PINTÉR I., PINTÉR L., PÓCS T., RICHNOVSZKY A., SAJÓ I., SOÓS L., STREDA R., SZEKERES M., TOINAI F., VARGA A., VÁSÁRHELYI I., VÖRÖSS L., WIESINGER M. A nyújtott jó lehetőségért mind a Természettudományi Múzeumnak, mind a gyűjtemény-tulajdonosoknak köszönetet mondok. Hálával tartozom Pintér Lászlónak, aki segítségével, sokféle támogatásával munkámat elősegítette. Nemkülönből köszönettel tartozom dr. Bende Sándornak, az egri Ho Si Minh

Tanárképző Főiskola Állattani Tanszéke vezetőjének, valamint a Főiskola tanárainak: dr. Hoblyák Jánosnak, dr. Vajon Imrének, kik műszeres támogatásukkal segítették munkámat.

VARGA, A.: Revision der Gattung *Vallonia* RISSO 1826 in Ungarn

Der Verfasser stellt in seiner Abhandlung fest, dass sowohl in den Arbeiten einheimischer wie auch ausländischer Autoren in der Wertung der Arten *Vallonia excentrica* und *Vallonia enniensis* widersprechende Ansichten geäußert wurden. Nach Untersuchung etwa 17.000 einheimischer *Vallonia* Exemplare, aus verschiedenen ungarischen Museen und Privatsammlungen, hält er *excentrica* - wegen der grossen Zahl der Übergangsformen - für eine Formen-Variation der *pulchella* und *enniensis* für eine Unterart der *pulchella*. In der Entwicklung der letzteren Unterart schreibt der Verfasser der feuchten Umgebung eine Rolle zu. Der Aufsatz gibt dann Beschreibungen und Bestimmungsschlüssel zu den drei *Vallonia* Arten.

Angekommen: 1.2. 1972.

A. VARGA
Mátra Múzeum
Gyöngyös

IRODALOM - LITERATUR

- EHRMANN, P. (1933): Weichtiere, Mollusca. In BROHMER - EHRMANN - ULMER: Die Tierwelt Mitteleuropas II. (1). Leipzig.
- GEYER, D. (1927): Unsere Land - und Süßwasser - Mollusken. Stuttgart, III. Aufl.
- HESSE, P. (1913): Zur Kenntnis der Molluskenfauna von Ostrumilien. II. Nachrbl. Deutsch. Mal. Ges. 45.
- HUBENDICK, B. (1952): A second note on the validity of *Vallonia excentrica* STERKI - Proc. Malac. Soc. London.

- PILSBRY, H. A. (1894): Land Mollusca of North America Acad. Nat. Sci. Philad.
- RENSCH, B. L. (1932): Zur Landschneckenfauna von Nordskandinavien. S. B. Ges. Naturforsch. Freunde, Berlin.
- SOÓS, L. (1943): A Kárpát-medence Mollusca faunája. Budapest.
- (1957-59): Mollusca - Puhatestűek. - In Fauna Hungariae. 19.
- STERKI, V. (1893): Observations on Vallonia Proc. Acad. Nat. Sci. Philad.
- VARGA, Z. (1966): A biológiai szerveződési szintek dialektikájának néhány alapvonása. Magyar Filozófiai Szemle 5.
- WATSON, H. (1920): The affinities of Pyramidula, Patulastra, Acanthinula, and Vallonia Proc. Malac. Soc. London.
- WÁGNER, J. (1935): Magyarország Valloniái - Magyar Tud. Akad. Matem. és Term. tud. Értesítője.
- ZILCH, A. (1969): Die Typen und Typoide des Natur - Museums Senckenberg, 43: - Mollusca, Pupillacea 2 (Valloniidae, Pleurodiscidae) Arch. Moll. 99.